

Seleucia

Sayı XVI - 2026

Olba Kazısı Serisi

Seleucia XVI

Olba Kazısı Serisi

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını Seleucia yayınına devretmiş sayılır. Seleucia kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia Dergisi, Sayı IV - 2014'den itibaren TR Dizin Ulakbim'de ve 2021'den itibaren Erih Plus'ta taranmaktadır.

<http://www.seleuciadergisi.com>

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Fikret Yegül
Murat Özyıldırım (Baş Editör)
Yavuz Yeğin

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Figen Çevirici Coşkun
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Sedef Çokay Kepçe
Prof. Dr. Gülgün Köröğlu
Prof. Dr. Fikret Özbay
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Harun Taşkuran
Prof. Dr. Mehmet Tekocak
Prof. Dr. Ceren Ünal
Prof. Dr. Fikret K. Yegül
Prof. Dr. Ayşe Fatma Erol
Doç. Dr. Erkan Alkaç
Doç. Dr. Sabri Arıcı
Doç. Dr. Kasım Oyarçın
Doç. Dr. Sema Sandalcı
Doç. Dr. Muammer Ulutürk
Doç. Dr. Yavuz Yeğin
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kaya
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat Özgen
Dr. Burak Erdem
Dr. Vujadin Ivanisevic
Dr. Murat Özyıldırım

Seleucia

Olba Kazısı Serisi

Sayı: XVI

Yıl: 2026

ISSN: 2148-4120

ISBN: 978-625-6925-83-0

Yazışma Adresi

Doç. Dr. Yavuz Yeğin
Ankara Üniversitesi,
Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi, Diller Binası,
Oda no: Z7
Arkeoloji Bölümü No:45-45/A
06100 – Sıhhiye / Ankara – Türkiye
Tel: 0 312 310 32 80 / 1498
E – posta: ozyildirimmurat@gmail.com -
yavuzyeğin002@gmail.com
aemelerten@gmail.com

Yayının Adı: Seleucia (Dergi)

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın

Yayın Şekli: Yıllık – Türkçe ve İngilizce.

Yayın Sahibi: Bilgin Kültür Sanat Org. Yay. Bas.
Dağ. Paz. Gid. İnş. San ve Tic. Ltd. Şti. adına
Engin Devrez

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Engin Devrez

Yayının İdare Adresi: Bilgin Kültür Sanat Şti. Ltd.
Selanik 2 Cad. 64/13, Karadeniz İşhanı 3. Kat
Kızılay – Ankara
Tel: 0312 419 85 67
Sertifika no: 20193
www.bilginyayinevi.com
E – posta: bilginkultursanat@gmail.com

Baskı

Dijital Baskı Merkezi (Osman Sami Solak)
İvedikköy Mh. 1492. Cd. Yenimahalle /
ANKARA
Tel: 0533 577 6514
Matbaa Sertifika No: 70810

Teknik Düzenleme

Arş. Gör. Dr. Burak Erdem

Dağıtım

Selanik 2 Cad. 64/13, Karadeniz İşhanı 3. Kat
Kızılay – Ankara
Tel: 0312 419 85 67

Seleucia | Sayı XVI | Mayıs 2026

Olba Su Kemerı Yazıtı ve Kilikia Valisi Antonius Balbus
The Inscription of the Olba Aqueduct and the Cilician Governor Antonius Balbus
Mustafa H. Sayar

9

Olba Su Kemerı Kilisesi Kazılarında Bir Cam Sikke
Ağırlığı
A Glass Coin Weight from the Excavations of Olba Aqueduct Church
Emel Erten

17

Bizans Döneminde Pamphylia ve Lykia Bölgelerinde
Etkileşim: Antalya Müzesi'nde Bir Grup Levha
Interaction in the Pamphylia and Lycia Regions During the Byzantine Period: A Group of Panels at the Antalya Museum
Sema Doğan

37

Sardis Artemis Tapınağı'nın Tasarım Özellikleri ve
Anadolu-İtalya Mimari İlişkileri
Unusual Design Features of the Temple of Artemis at Sardis and Architectural Relations Between Anatolia and Italy
Fikret Yegül

57

Olba'da Yeni Bir Keşif: Su Kemerı Kilisesi ve İlk Sonuçlar
A New Discovery at Olba: The Aqueduct Church and Initial Findings
Yavuz Yeğin

75

Rhodian Amphora Stamps from Yenice Höyük
Yenice Höyük'ten Rhodos Amphora Mühürleri
Büşra Kavak Özdemir – Muzaffer Yılmaz

93

Roman Coins from the Hadrianopolis Excavations
(2007–2008)
Hadrianopolis Kazılarında Roma Sikkeleri (2007–2008)
Fatma Kızılyalçın Oyarçın

105

Evaluation of the Tomb Monument with Hyposorion
at Letoon in Light of New Excavations
Letoon'daki Hyposorionlu Mezar Anıtının Yeni Kazılar Işığında Değerlendirilmesi
L. Ufuk Erdoğan – Yusuf Kılıç

119

Diyarbakır Yapılarındaki Çinilerin Malzeme ve
Teknik Özellikleri Hakkında Bir Değerlendirme
An Assessment about the Material and Technical Characteristics of Tiles in Diyarbakır Buildings
Savaş Yıldırım

137

Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı ve Eski Ahlat
Şehri Kazısı 2025 Yılı Sikke Buluntuları
Ahlat Seljuk Square Cemetery and Old Ahlat City Excavation 2025 Coin Finds
Mehmet Kulaz - Emre Günay - Yalçın Karaca

157

Kudüs'te Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: Titus'un
Askerleri Tapınak Tepesi'ni İşgal Ediyor
A New Era Begins in al-Quds: Titus's Soldiers Occupy the Temple Mount
Burak Erdem – Muzaffer Yılmaz – Murat Özyıldırım

173

Magarsus Tiyatrosu: Yeni Arkeolojik Araştırmalar
Işığında Bir Değerlendirme
The Theatre of Magarsus: An Assessment in the Light of New Archaeological Research
Fatih Erhan- Musa Cem Fırat

197

Marble Eagle Statue from Yozgat Museum
Yozgat Müzesi'nden Mermer Kartal Heykeli
Savaş Altun

221

19. Yüzyılda Kıbrıs'ta Arkeoloji, Emperyal Rekabet ve
Osmanlı Diplomasisi: Luigi Palma di Cesnola Örneği
Archaeology, Imperial Rivalry, and Ottoman Diplomacy in Nineteenth-Century Cyprus: The Case of Luigi Palma di Cesnola
Songül Ulutaş

239

Metropolitan Museum'dan Bir Portre ve Genius
Augusti Tipolojisi
A Portrait from The Metropolitan Museum and Genius Augusti
Meral Çelik

257

Antik Çağ Yazılı Kaynaklarında Anemurium:
Metinler Işığında Bir Değerlendirme (MÖ 4. yüzyıl
- MS 3. yüzyıl)
Anemurium in Ancient Written Sources: An Assessment in the Light of Texts (4th century BC - 3rd century AD)
Cihangir Aldemir - Mehmet Tekocak

275

Karia Bölgesi'nde Attik Geleneğin Geç Hellenistik
Yorumları: Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nden
Eirene Steli Örneği
Attic Tradition in Its Late Hellenistic Interpretations in Karia: The Case of the Eirene Stele from the Bodrum Museum of Underwater Archaeology
Fatma Aytekin

295

Olba'da Kemer Lentolu Kaya Mezarı Kompleksi
Rock-Cut Tomb Complex with Arcuated Lintel in Olba
Muzaffer Yılmaz

311

Calceus as a Tool of Propaganda: Footwear, Status,
and Ideology in Roman Society
Bir Propaganda Aracı Olarak Calceus: Roma'da Ayakkabı, Statü ve İdeoloji
Durmuş Ersun

327

Knidos'tan Bir Asklepios Heykeli
A Statue of Asclepius from Knidos
Meltem Çağlayan- İbrahim Karaoğlu

345

PRAEFATIO

Seleucia'nın editörleri olarak dergimizin 2026 yılı, XVI. sayısında zengin bir içeriği sizlerle paylaşmaktan gurur duyuyoruz.

Olba'yı konu alan çalışmalara öncelik tanıyan Seleucia'nın bu sayısında, ilk yayınlanışı 19. yüzyıla dayanan Olba su kemeri üzerindeki yazıtın ilgi çekici bir değerlendirmesini bulacaksınız. Kentte son yıllardaki kazılarda ortaya çıkartılan ve daha önce bilinmeyen bir yapı olan “Su Kemer Kilisesi” ile ilgili ayrıntılı bir tanımlamayla buluşacaksınız. Bu yapıda ele geçen cam sikke ağırlığı konusundaki değerlendirmeye de yine bu sayıda ulaşacaksınız. Olba'da eskiden beri tanınan ama detaylı bir incelemesi yapılmamış olan “Kemerli Lentolu Kaya Mezarı Kompleksi” hakkında son zamanlarda yapılan bir çalışmanın sonuçlarını okuyacaksınız.

Cilicia Bölgesi çalışmaları kapsamında, Magarsus (Adana- Karataş) tiyatrosunun burada yapılan son arkeolojik araştırmalar ışığında değerlendirildiği bir makale de bu sayımızda yer almakta. Yine Akdeniz Bölgesi'nin eski çağ arkeolojisi bağlamında, Pamphylia ve Lykia arasındaki etkileşimin Bizans levhaları üzerinden ele alındığı bir makaleyi de okuyucularımıza sunmaktayız.

Anadolu'daki Yunan- Roma mimari geleneğine uygun olarak inşa edildiğini düşündüğümüz Sardes'teki Artemis Tapınağı tasarımındaki İtalya etkilerinden haberdar olmak, kuşkusuz ilginizi çekecektir. Bu sayımızda yer verdiğimiz mimarlık alanında yapılmış bir diğer çalışma ise Letoon'daki Hyposorionlu Mezar Anıtı konusundadır.

Anadolu'daki çeşitli kazılarda bulunan veya müze koleksiyonlarında yer alan eserler de dergimizin bu sayısındaki birçok çalışmanın konusudur. Bunlar, Gaziantep, Yenicehöyük Kazıları Rhodos amphora mühürleri, Hadrianopolis Kazıları Roma sikke buluntuları, Yozgat Müzesi koleksiyonundan kartal heykeli, Metropolitan Museum'dan bir portre ve Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nden Eirene Steli'nin ele alındığı makalelerdir.

Eski çağ yazılı kaynakları üzerinden yapılan çalışmalar da dergimizin bu sayısında yer almaktadır. Bunlar, Anemurium'da MÖ 4. yüzyıl ile MS 3. yüzyıl arasındaki süreci inceleyen makale ile Kudüs'teki Süleyman Tapınağı'nın ateşe verilmesini ele alan Titus Flavius Iosephus'un eski Yunanca metni bağlamında değerlendiren çalışmadır. Ayrıca, 19. yüzyılda Kıbrıs'taki arkeolojik faaliyetin Luigi Palma di Cesnola örneği üzerinden ele alındığı makaleyi ilgiyle okuyacağınızı düşünüyoruz.

Dergimizde Diyarbakır yapılarındaki çiniler, Ahlat Selçuklu Mezarlığı ve Eski Ahlat Şehri Kazısı sikke buluntuları gibi Anadolu'nun Türk-İslam dönemine ilişkin çalışmalar da yer almaktadır.

Son olarak, Roma'da statü ve ideoloji sembolü olarak “calceus”un (bir tür deri bot) ele alındığı makaleyi de bu sayının ilgi çekici bir çalışması olarak sizlere sunmaktayız.

Editörler:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret Yegül

Dr. Murat Özyıldırım (Baş Editör)

Doç. Dr. Yavuz Yeğin

PREFACE

As the editors of Seleucia, we are proud to share the rich content of its 2026 sixteenth issue.

In this issue of Seleucia, which prioritizes studies on Olba, you will find an interesting assessment of the inscription on the Olba aqueduct, first published in the 19th century. You will also find a detailed description of the “Aqueduct Church” a previously unknown structure unearthed in recent excavations. Another article studies the glass coin weight found in this structure. You will also read the results of a recent study on the “Rock-Cut Tomb Complex with an Arcuated Lintel” in Olba, which has long been known but not thoroughly examined.

As part of the archaeological work in Cilicia, this issue includes an article evaluating the Magarsus (Adana-Karataş) theater in light of recent archaeological research conducted there. In the context of ancient archaeology in the Mediterranean region, we also proud to present an article that examines the interaction between Pamphylia and Lycia through Byzantine panels in Antalya Museum.

You will undoubtedly be interested to learn about the Italian influences in the design of the Temple of Artemis in Sardis, which we believe was built in accordance with the Greek-Roman architectural tradition in Anatolia. Another study in the field of architecture in this issue is on the Hyposorion Tomb Monument in Letoon.

Artifacts found in various excavations in Anatolia or in museum collections are also the subject of a number of studies in this issue. These include articles on the Rhodian amphora seals from the Yenicehöyük excavations in Gaziantep, Roman coin finds from the Hadrianopolis excavations, an eagle statue from the Yozgat Museum's collection, a portrait from the Metropolitan Museum, and the Eirene stele from the Bodrum Museum of Underwater Archaeology.

Studies based on ancient written sources are also included in this issue such as the article examining the period between the 4th century BC and the 3rd century AD in Anemurium, and a study evaluating the destruction of Solomon's Temple in Jerusalem within the context of Titus Flavius Iosephus's ancient Greek text. We also believe you will find interesting the article discussing 19th century archaeological activity in Cyprus through the example of Luigi Palma di Cesnola.

Our journal also features studies on the Turkish-Islamic period of Anatolia, such as the tiles in the buildings of Diyarbakır, the coin finds from the Seljuk Cemetery and the Old Ahlat City excavations.

Finally, we present an interesting article in this issue on the “calceus” (a type of leather boot) as a symbol of status and ideology in Rome.

Editors:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret Yegül

Dr. Murat Özyıldırım (Chief Editor)

Assoc. Prof. Dr. Yavuz Yeğin

Olba Kazısı Serisi

Seleucia

Makale Başvuru Kuralları

Seleucia, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. Seleucia, arkeoloji, eski çağ dilleri ve kültürleri, eski çağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayımlar.

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık 12 punto baş harfleri büyük harf, metin ve kaynakça 10 punto, dipnotlar 9 punto ile yazılmalıdır. Sayfa sayısı, kaynakça dâhil en çok on sayfa olmalıdır. Müze, kazı, yüzey araştırması malzemelerinin yayın izinleri, makale ile birlikte yollanmalıdır. Kitap tanıtımları, üç sayfayı geçmemelidir. Çalışmada ara başlık varsa bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında, 9 punto, iki yüz sözcüğü geçmemelidir. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir. Doktora ve yüksek lisans tezlerinden oluşturulan makaleler, yayına kabul edilmemektedir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır. Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.

Kitap için:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., İstanbul.

Makale için:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, İstanbul.

- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca (Lev. 1), (Lev. 2) kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.
- Levha sayısı her makalede 10 adet ile kısıtlıdır.
- Latince - Yunanca sözcüklerin yazımında özel isimlerde; varsa Türkçe ek virgülle ayrılmalı, örneğin; Augustus’un, cins isimler italik yazılmalı, varsa Türkçe ek, italik yapılmadan sözcüğe bitişik yazılmalıdır, örneğin; *caveanın*.
- Tarih belirtilirken MÖ ve MS nokta kullanılmadan, makale başlıkları ile yazar ad ve soyadlarında sadece baş harfler büyük harf olarak yazılmalıdır.

Olba Excavations Series

Seleucia

Scope

Seleucia is annually published by the Olba Excavations Series. Deadline for sending papers is February of each year. Seleucia features previously unpublished studies and book reviews on archaeology, ancient languages and cultures, ancient history and history of art written only in Turkish or English.

Publishing Principles

Articles should be submitted as word documents, with font type Times New Roman, font sizes 12 points for headings (first letters should be capitalized), 10 points for text, and 9 points for footnotes and references. The number of pages of each article should not be longer than ten pages, including the bibliography. If the study is on some material/materials from a museum or an excavation, the permission for publication should be submitted together with the article. The book reviews should not be longer than three pages. If there are sub-titles, the headings should be written bold with small letters. Abstracts written in both Turkish and English should appear below the heading of the article, should be size of 9 points and minimum count of words should be 200. Below the abstracts, a minimum of 5 keywords for both languages should be included (of size 9 points) below the headings “anahtar sözcükler” and “keywords”. The articles produced out of master’s theses or doctoral dissertations will not be accepted for publication.

- Footnotes should be given under each page. The ordering of author surname, year of publication and page number should be as follows: Demiriş 2006, 59.
- The reference list should appear at the end of the study and should explain the abbreviation given in the footnote.

Book format:

Demiriş 2006 Demiriş, B., Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı, Ege Yay., Istanbul.

Article format:

Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, Lucerna Klasik Filoloji Yazıları, Istanbul.

- Photographs, pictures, maps, drawings, figures etc. used in the article should be referred to in the text as (Fig. 1), (Fig. 2) as abbreviations, and an ordered list of these items should appear at the end of the article under the heading “Figures”. All figures should be in JPEG or TIFF format with 300 dpi. If there are figures cited, the responsibility lies with the author and citation should be explicitly given. The number of figures for each article is limited to 10.

19. Yüzyılda Kıbrıs'ta Arkeoloji, Emperyal Rekabet ve Osmanlı Diplomasisi: Luigi Palma di Cesnola Örneği

Songül Ulutaş*

Öz

Bu çalışma, 19. yüzyılın ikinci yarısında Kıbrıs'taki arkeolojik faaliyetleri Luigi Palma di Cesnola örneği üzerinden Osmanlı Devleti'nin egemenlik, hukuk ve diplomasi refleksleri bağlamında incelemektedir. Literatürde sıklıkla “eser kaçırma” vakası olarak ele alınan olgu, arşiv belgeleri ışığında kültürel egemenliğe yönelik sistematik bir ihlal olarak yeniden değerlendirilmiştir. Bruce G. Trigger'ın “emperyal arkeoloji” kavramını kullanan bu makale, arkeolojinin diplomatik ayrıcalıklar ve uluslararası müze rekabetiyle iç içe geçmiş bir güç alanı olduğunu ortaya koymaktadır. Kıbrıs, Osmanlı'nın hukuki düzenlemeler ve diplomasi yoluyla egemenliğini korumaya çalıştığı bir temas alanıdır. Bu süreçte yalnızca merkezî bürokrasi değil, Baf vakasında görüldüğü üzere yerel taşra meclisleri de yabancı konsoloslara karşı kültürel mülkiyet haklarını savunarak önemli bir hukuki direnç göstermiştir. Çalışma, Osmanlı'nın arkeolojiye yaklaşımını “ilgisizlik” ile açıklayan indirgemeci yorumlara karşı çıkar; devletin müdahil bir aktör olduğunu ve egemenliğini çoğunlukla “istisna” ve “emsal teşkil etmeme” doktrinleri üzerinden savunduğunu ileri sürer. Sonuç olarak Kıbrıs'ta arkeoloji, bilimsel bir uğraştan ziyade egemenliğin müzakere edildiği bir alan olarak konumlandırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Osmanlı arkeoloji politikası, Luigi Palma di Cesnola; emperyal arkeoloji; kültürel egemenlik.

Archaeology, Imperial Rivalry, and Ottoman Diplomacy in Nineteenth-Century Cyprus: The Case of Luigi Palma di Cesnola

Abstract

This study examines archaeological activities in Cyprus in the second half of the nineteenth century through the case of Luigi Palma di Cesnola, analyzing the Ottoman Empire's responses in terms of sovereignty, law, and diplomacy. Frequently portrayed as mere “artifact smuggling,” the case is reassessed, in light of archival documents, as a systematic violation of cultural sovereignty. Utilizing Bruce G. Trigger's “imperial archaeology” concept, the article demonstrates how archaeology constituted a field intertwined with diplomatic privileges and international museum

* Doç. Dr. Songül Ulutaş, Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü.
E-Posta: snglulutas@gmail.com, Orcid no: 0000-0002-7605-9151.

competition. Cyprus thus emerges as a contact zone where the Ottoman state sought to preserve its sovereignty through legal regulations and diplomacy. Notably, as seen in the Baf incident, not only the central bureaucracy but also local provincial councils demonstrated significant legal resistance by defending cultural property rights against foreign consuls. The study challenges reductionist interpretations that explain the Ottoman approach to archaeology in terms of “indifference”, arguing that the state was an active actor that defended its sovereignty largely through the doctrines of “exception” and “non-precedent”. Consequently, archaeology in Cyprus is positioned not merely as a scientific pursuit, but as a field in which sovereignty was negotiated.

Keywords: Cyprus, Ottoman archaeology policy, Luigi Palma di Cesnola, imperial archaeology, cultural sovereignty.

Giriş

19. yüzyıl, arkeolojinin yalnızca geçmiş uygarlıkların maddi kalıntılarını inceleyen bir bilim dalı olarak değil, aynı zamanda siyasal güç, kültürel temsil ve emperyal rekabet alanlarından biri olarak şekillendiği dönemdir. Antik dönem mirasına sahip coğrafyalar, bu süreçte Avrupa merkezli bilim çevrelerinin ve devlet destekli kurumların yoğun ilgisine sahne olmuş; arkeolojik faaliyetler, bilimsel merakla birlikte diplomatik ve ideolojik hedeflerle iç içe ilerlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altındaki bölgeler ise bu çok katmanlı sürecin en belirgin biçimde gözlemlendiği alanlar arasında yer almıştır. Bruce G. Trigger, arkeolojinin evrensel ve ideolojiden bağımsız bir bilgi üretim alanı olmadığına dikkat çekerek, disiplini içinde şekillendiği siyasal bağlama göre üç farklı “alternatif arkeoloji” türü altında sınıflandırır: ulusalcı, sömürgeci ve emperyal arkeoloji. Trigger’a göre bu yaklaşımlar, geçmişin yorumlanmasında bilimsel yöntemlerden ziyade, hâkim güç ilişkilerinin ve politik ihtiyaçların belirleyici olduğu bilgi rejimlerini yansıtmaktadır. Ona göre emperyalist arkeoloji, yalnızca bir bilgi toplama süreci değil, aynı zamanda yükselen küresel güçlerin kendi kültürel hegemonyalarını bilimsel nesnellik maskesi altında kurma çabasıdır. Bu bağlamda sömürgeci arkeolojinin yerel halkların geçmişle bağını kopararak, onları “kendi kültürel miraslarını korumaktan aciz figürler” olarak sunduğunu vurgulanır. Özellikle 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasındaki arkeolojik buluntuların Batı müzelerine taşınması, Trigger’ın “emperyalist arkeoloji” olarak tanımladığı ve büyük güçlerin kendi kültürel egemenliklerini evrensel bir bilimsel meşruiyetle harmanladığı sürecin tipik bir örneğidir¹. Bu bağlamda Kıbrıs Adası, Doğu Akdeniz’deki stratejik konumu, antik dönemlere uzanan zengin maddi kültür mirası ve Osmanlı idaresi altında bulunmasına rağmen Avrupa merkezli araştırma çevrelerine görece açık bir saha olarak algılanması nedeniyle, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren arkeolojik rekabetin yoğunlaştığı başlıca alanlardan biri hâline gelmiştir.

19. yüzyılda Avrupa’da arkeoloji ve müzeciliğin kurumsallaşması, antik eserlerin toplanması ve sergilenmesini devlet destekli bir kültür politikasına dönüştürmüştür. Louvre ve British Museum gibi kurumların ortaya çıkışı, arkeolojinin ulusal prestij ve kültürel temsil

¹ Trigger 1984, 360-363; Trigger 2006, 195.

aracı olarak kullanılmaya başlandığını göstermekte; gelişmeler, Osmanlı coğrafyasını da kapsayan geniş ölçekli bir araştırma ve eser toplama faaliyetinin zeminini oluşturmaktadır. Batı'daki bu kurumsal dönüşüme paralel olarak Osmanlı Devleti'nde de eski eserlerin korunmasına yönelik bilincin 19. yüzyıl itibarıyla sistematik biçimde gelişmeye başladığı görülmektedir². Osmanlı idaresi, artan yabancı ilgisi³ ve eser dolaşımı karşısında hukuksal ve idari düzenlemelere yönelmiş, arkeolojik faaliyetleri denetim altına almaya yönelik çeşitli adımlar atmıştır⁴. Osman Hamdi Bey'in öncülüğünde geliştirilen müzecilik faaliyetleri ve Asâr-ı Atıka Nizamnâmeleri, Osmanlı Devleti'nin arkeolojik mirası merkezî denetim altına alma ve kültürel egemenlik alanının bir parçası olarak değerlendirme çabasının somut göstergeleri olmuştur⁵. Özellikle Sultan II. Abdülhamit döneminde, imparatorluk topraklarında bulunan tarihî ve arkeolojik eserler, ortak bir Osmanlı mirasının unsurları olarak değerlendirilmiş ve ortak kimliğin maddi temsilleri hâline gelmiştir⁶.

Bu durum 1870'li yıllarda Kıbrıs'ta faaliyet gösteren Luigi Palma di Cesnola örneğinde somut biçimde gözlemlenebilmektedir. 1865'te Kıbrıs'a Amerikan konsolosluğuna atanarak görevlendirilen Cesnola'nın Kıbrıs'taki faaliyetleri, sadece diplomatik bir görevle sınırlı kalmamış, aynı zamanda adanın arkeolojik mirasının büyük ölçekli bir ticari girişime dönüştürülmesini de kapsamıştır. Cesnola, diplomatik dokunulmazlığını kullanarak konsolosluk binasını ve kiraladığı diğer evleri, kazılardan elde ettiği eserleri depoladığı şahsi bir müzeye dönüştürmüştür⁷. Eserleri pazarlamak adına uluslararası bir ağ kuran Cesnola, 1868 yılında koleksiyonunun fotoğraflarını Arkeolog Wilhelm Froehner'e göndererek Avrupa piyasasına girmeye çalışmış, hatta 1870'te Paris'te bir müzayede düzenlemiş ve Hermitage Müzesi ile satış görüşmeleri yapmışsa da savaş ve fiyat anlaşmazlıkları nedeniyle bu girişimler o dönemde sonuçsuz kalmıştır⁸. Osmanlı makamlarının eski eserlerin ihracını yasaklayan düzenlemelerine rağmen Cesnola, Amerikan konsolosluğunun yanı sıra yürüttüğü Rus konsolosluğu sıfatını ve tercümanı Besbes'in yönlendirmelerini kullanarak 5.700'den fazla parçayı içeren 166 sandık eseri gümrük denetiminden kaçırıp Londra'ya sevk etmeyi başarmıştır⁹. Londra'da açtığı sergi ve ardından New York basınında yer alan haberler sayesinde koleksiyonunun görünürlüğünü artıran Cesnola, bu süreç sonunda Metropolitan Müzesi yetkililerinin dikkatini çekerek hem koleksiyonunu satmış hem de müzenin idaresinde rol almıştır¹⁰.

2 Osmanlı'da ilk müzecilik girişimleri hakkında bkz. Özkasım-Ögel 2005, 98. Düstur 1289, 436-439; Karaduman 2004, 73-92; Akurgal 1992, 32-33; Çelik 2016, 54.

3 Yabancı ilgisi çoğu zaman yabancı istilası olarak da yorumlanmaktadır. Bu söylem hakkında bkz. Bahrani-Çelik-Eldem 2011.

4 Eldem 2013, 23.

5 Ebcinoğlu 1983, 76; Pasinli 1990, 147-152.

6 Shaw 2004, 207; Georgeon 2006, 340; Ersay Yüksel 2017, 278-279.

7 Marangou 2000, 137.

8 Marangou 2000, 171, 186, 190, 197-198.

9 Marangou 2000, 186-188, 221.

10 Marangou 2000, 221, 231.

Osmanlı bürokrasisinin 1870’li yılların başında arkeolojik kazılara yaklaşımı, henüz kurumsallaşmış bir kültür politikası çerçevesine oturmaktan ziyade, bunları ekonomik imtiyaz ya da “define arama” faaliyeti olarak algılayan bir anlayış üzerinden şekillenmektedir. Nitekim Cesnola’nın faaliyetlerinin hukuki meşruiyetini sorgulayan Hariciye Nezâreti, konsolosluk makamına verildiği iddia edilen kazı imtiyazına ait bir sureti Divân-ı Hümâyûn kayıtlarında bulamayıp belgenin Maliye arşivlerinde aranması gerektiği sonucuna varmıştır¹¹. Kazı izninin bir kültür veya maarif meselesi olarak değil, maden ya da hazine arama ruhsatına benzer biçimde mali bir işlem olarak kodlanması, Cesnola gibi aktörlerin neden uzun süre Maârif Nezâreti’nin denetim alanı dışında kalabildiklerini açıklamaktadır. Osmanlı Devleti’nin arkeolojik faaliyetleri Maârif Nezâreti ve Müze-i Hümâyûn aracılığıyla merkezileştirme yönündeki adımları, tam da bu yetki karmaşasını sona erdirmeye ihtiyacının bir sonucudur¹².

Osmanlı Hariciyesi, Kıbrıs’taki eser kaçakçılığını münferit bir konsolosluk suistimali olarak değil, imparatorluk genelinde yaşanan sistematik bir kültürel kaybın parçası olarak değerlendirmiştir. Bu bütüncül yaklaşım, Osmanlı Devleti’nin Washington Sefiri Aristarchi’nin İstanbul’a gönderdiği raporlarda açık biçimde izlenebilmektedir. Aristarchi, 28 Aralık 1877 tarihli raporunda Cesnola’nın yayımladığı kitabı merkeze takdim ederken, Kıbrıs’taki durumu Troya kazılarıyla doğrudan ilişkilendirmiştir. Sefir, Schliemann’ın Troya’daki kazılarının yol açtığı yağmanın yanı sıra Cesnola tarafından keşfedilen eserlerin yurt dışına çıkarılmasının imparatorluk açısından kalıcı ve ciddi bir kayıp teşkil ettiğini vurgulamıştır¹³. Washington Sefareti’nin bu değerlendirmesi, Osmanlı Devleti’nin Schliemann ve Cesnola vakalarını birbirinden bağımsız hadiseler olarak değil, devletin tarihsel mirasına yönelik eş zamanlı bir saldırı ve “yağma” olarak kavramsallaştırdığını belgelemektedir¹⁴. Nitekim Cesnola da bu faaliyetlerdeki temel motivasyonlarından birinin Heinrich Schliemann ile rekabet etme arzusu olduğunu, son keşiflerini yayımladığında bunların “Schliemann’inkileri sonsuza dek gölgede bırakacağını” açıkça beyan etmiştir¹⁵.

Mevcut literatür, 19. yüzyılda Kıbrıs’taki arkeolojik faaliyetleri çoğunlukla kazı kronolojileri, bireysel inisiyatifler, ulusal rekabetler veya genel idari-hukuki düzenlemelerin bir alt başlığı olarak değerlendirme eğilimindedir¹⁶. Bu literatür birikiminden de faydalanarak, meselenin diplomatik imtiyazlar, konsolosluk dokunulmazlığı ve müze rekabetiyle kesiştiği

11 “Melfûf tezkire mütâla’a ve dîvân-ı hümâyûn kalemi kuyûdu tettebbü’ olundukda Kıbrıs’da asâr-ı ‘atika taharrîsi imtiyâzına dâir emr-i ‘âlî verildiğinin kaydı bulunamayub mâliye hazîne-i celilesi tarafından verilmesi melhûz ve me’mûl olduğundan bir kerede oraya mürâca’at buyurulması lazım geleceği mehât-ı ‘ilm-i ‘âlileri buyruldukda ol bâbda emr ü fermân-ı hazret-i men-lehü’l-emrindir.” Bkz. BOA., HR.MKT., 734/42/2; HR.MKT., 601/29/2.

12 Şimşek-Dinç 2009, 101-127, 104.

13 BOA., HR.İD., 1444/35/1.

14 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sönmez 2012; Sönmez 2020.

15 Karageorghis 2000, 6.

16 Ayrıntılı bilgi için bkz. Masson 1990a; Çelik 2021; Doğançay 2022; Yıldız 2025; Di Paolo 2012; Şahin 2022.

alanı Kıbrıs özelinde inceleyerek literatüre katkı sunulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda makale, Kıbrıs'ta arkeolojiyi 19. yüzyılda bireysel bilimsel girişimlerden ziyade, konsolosluk imtiyazları, diplomatik yazışmalar ve uluslararası müze rekabeti üzerinden işleyen bir “egemenlik müzakeresi” alanı olarak ele almaktadır. Luigi Palma di Cesnola vakası ise bu mekanizmanın en görünür ve belgelendirilebilir örneklerinden biri olarak çalışmanın merkezinde yer almaktadır.

Kıbrıs'ta Uluslararası Arkeolojik Rekabet ve Konsolosluk İmtiyazları

19. yüzyıl boyunca Akdeniz havzasında artan emperyal rekabet, adayı yalnızca siyasi ve askeri değil, aynı zamanda kültürel bir çekim merkezine de dönüştürmektedir¹⁷. Ada, Fenike, Yunan, Roma ve Bizans dönemlerine ait çok katmanlı bir maddi kültür mirasını bünyesinde barındırmakta ve bu durum, özellikle klasik arkeolojiyle ilgilenen Batılı çevreler açısından Kıbrıs'ı “keşfedilebilir” bir alan hâline getirmektedir. 19. yüzyıl Avrupası'nda antik uygarlıkların kökenlerine yönelik artan ilgi, Kıbrıs'ın yalnızca yerel bir arkeoloji sahası olarak değil, Akdeniz medeniyetlerinin tarihine ışık tutabilecek bir araştırma alanı olarak algılanmasına yol açmaktadır¹⁸. Bununla birlikte, Kıbrıs'ta arkeolojik faaliyetlerin erken ve yoğun biçimde başlamasının temel nedenlerinden biri, bu çalışmaların bilimsel kaygılardan ziyade müzeler arası rekabetle yakından ilişkili olmasıdır. 19. yüzyılın ikinci yarısında British Museum (1753), Louvre (1793) ve özellikle Metropolitan Museum of Art (1870) gibi büyük müzelerin kurulmasıyla birlikte, bu kurumların teşhir salonlarını doldurma ihtiyacı büyük müzeler arasında koleksiyon oluşturma yarışını belirgin biçimde hızlandırmıştır¹⁹. Kıbrıs'ta yürütülen kazılar sonucunda elde edilen eserler, yalnızca akademik bilgi üretimine katkı sunmakla kalmamış, aynı zamanda bu müzelerin uluslararası konumlarını güçlendiren sembolik unsurlar hâline gelmiştir²⁰.

Ada üzerindeki Osmanlı egemenliği, bu rekabet ortamında belirleyici fakat sınırlı bir çerçeve sunmuştur. Tanzimat sonrası dönemde eski eserlerin korunmasına yönelik hukuki düzenlemeler yapılmış olsa da, bu düzenlemelerin Kıbrıs gibi diplomatik temasların yoğun olduğu bir bölgede tam anlamıyla uygulanabildiğini söylemek güçtür. Özellikle arkeolojik faaliyetlerin büyük ölçüde konsoloslar aracılığıyla yürütülmesi, Osmanlı idaresinin denetim kapasitesini zayıflatmıştır. Konsolosluk statüsü, bu aktörlere hukuki dokunulmazlık ve geniş bir hareket alanı sağlamış; arkeoloji faaliyetleri ile diplomatik görevler arasındaki sınırlar büyük ölçüde belirsizleşmiştir²¹. Konsolosların arkeolojik faaliyetlerin merkezinde yer almasının bir diğer nedeni, sahip oldukları uluslararası bağlantılar ve mali imkânlardır. Bir yandan kendi devletlerinin diplomatik koruması altında hareket eden bu kişiler, diğer yandan

---

17 Şahin 2022, 309-312.

18 Masson 1990b, 5-8.

19 Çelik 2016, 42-43, 46-53.

20 Shaw 2004, 102-107, 207-210.

21 Şahin 2022, 319-326.

Avrupa ve Amerika'daki müzeler, koleksiyonerler ve akademik çevrelerle doğrudan ilişki kurabilmişlerdir. Bu ağlar sayesinde kazılardan elde edilen eserler hızla yurt dışına çıkarılmış; arkeolojik faaliyetler aynı zamanda ekonomik kazanç sağlayan bir girişime dönüşmüştür. Nitekim özellikle Amerikan konsolosu Cesnola örneğinde, arkeoloji ile ticari çıkarların iç içe geçtiği açık biçimde görülmektedir²².

19. yüzyılın ikinci yarısında Kıbrıs'ta yürütülen arkeolojik faaliyetler, bireysel bilimsel girişimlerden ziyade, büyük ölçüde diplomat-arkeologlar arasındaki rekabet üzerinden şekillenmiştir. Kıbrıs'ta görev yapan Amerikan, İngiliz ve Fransız konsolosları, sahip oldukları diplomatik statüyü arkeolojik faaliyetler için bir tür koruma kalkını olarak kullanmış, kazı izinleri, eserlerin tasnifi ve yurt dışına çıkarılması süreçlerinde bu ayrıcalıklar belirleyici olmuştur²³. Cesnola arkeoloji alanında formel bir eğitime sahip olmamasına rağmen, İstanbul'daki Amerikan diplomatik çevrelerinin desteği ve konsolosluk statüsünün sağladığı imkânlarla kazı faaliyetlerini yürütmüştür. Her yıl yenilenen fermanlar sayesinde çalışmalarını kesintisiz sürdürebilen Cesnola, elde ettiği eserleri başta Metropolitan Museum of Art olmak üzere Avrupa ve Amerika'daki çeşitli müzelere göndermiştir²⁴.

Cesnola'nın faaliyetleri, yalnızca bilimsel üretim bağlamında değil, aynı zamanda diğer diplomat-arkeologlarla girdiği yoğun rekabet çerçevesinde değerlendirilmelidir. Nitekim Fransız konsolos Tiburce Colonna-Ceccaldi ve kardeşi Georges Colonna-Ceccaldi, Golgoi ve çevresindeki kazılarda elde ettikleri eserleri Louvre'a kazandırmış; bu süreçte Cesnola'nın yöntemlerini sert biçimde eleştirmişlerdir. Fransız tarafı, Cesnola'yı bilimsel yöntemlerden uzak, "defineci" bir yaklaşım benimsemekle suçlarken Cesnola ise Fransız rakiplerinin buluntularını küçümseyerek kendi çalışmalarını öne çıkarmaya çalışmıştır. Bu karşılıklı suçlamalar, Kıbrıs'ta arkeolojinin akademik bir faaliyetten ziyade müzeler arası prestij yarışının bir uzantısı hâline geldiğini göstermektedir²⁵. İngiliz konsolosluk çevreleri de bu rekabetin dışında kalmamıştır. Robert Hamilton Lang, Larnaka ve çevresinde yürüttüğü kazılarla British Museum'a önemli eserler kazandırmış, Osmanlı makamlarının denetim girişimlerine rağmen faaliyetlerini sürdürmüştür²⁶. Amerikan yetkilileri İngiliz müzesine gösterilen ayrıcalıkları emsal göstererek aynı yardımları Amerikan müzesi için de beklediklerini belirtmişlerdir²⁷. İngiliz, Fransız ve Amerikan temsilcileri arasındaki bu rekabet, çoğu zaman Osmanlı idaresini devre dışı bırakan bir işleyişe yol açmış; arkeolojik alanlar, fiilen konsoloslar tarafından kontrol edilen sahalara dönüşmüştür²⁸.

22 Doğançay 2022, 1684-1689.

23 Şahin 2022, 313-318.

24 Doğançay 2022, 1684-1689.

25 Masson 1990b, 22-27.

26 Yıldız 2025, 49-69.

27 Âsâr-ı 'atika ihrâcı hakkında İngiltere müzehânesine i'tâ kılınan imtiyâzâtıdan Newyork müzehânesi müdürlerinin dahi istifâde eylemelerine dâ'ir Amerika sefâretinden i'tâ kılınan müzekkerelerin tercümelere irsâl kılındı. BOA., HR.MKT., 807/87.

28 Şahin 2022, 327-334.

Bu dönemde arkeolojik rekabet yalnızca saha düzeyinde değil, diplomatik yazışmalar ve müze politikaları üzerinden de sürdürölmüştür. Kıbrıs'tan çıkarılan yazıtlar, heykeller ve mimari parçalar, yalnızca antik geçmişe dair bilgi üretmekle kalmamış, aynı zamanda Batılı devletlerin kültürel üstünlük iddialarını pekiştiren semboller hâline gelmiştir²⁹. Cesnola, Lang ve Colonna-Ceccaldi örnekleri, Kıbrıs'ta arkeolojinin bireysel merak ya da akademik ilgiyle sınırlı bir faaliyet olmadığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Aksine bu faaliyetler, diplomatik ayrıcalıklar, müzeler arası rekabet ve uluslararası prestij arayışıyla iç içe geçmiş, Osmanlı Devleti'nin egemenlik alanı içerisinde yürütölen çok katmanlı bir güç mücadelesinin parçası hâline gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Arkeolojik Faaliyetleri Denetleme Çabası ve Hukuki Tutumu

Kıbrıs'ta arkeolojik faaliyetlere ilişkin ilk dikkat çekici husus, yabancı konsoloslara verilen kazı izinlerinin mutlak bir serbestlik tanımaktan ziyade ayrıntılı şartlara bağlanmış olmasıdır. 1865'te İngiltere Konsolos Vekili Mösyö Colonna'ya verilen ruhsatta, aynı türden iki eser bulunması hâlinde bunlardan birinin Devlet-i Aliyye müzesi için ayrılması; tekil buluntuların ise araştırmacıya bırakılması; sabit, yerleştirilmiş ya da işaret teşkil eden eserlerin bulundukları yerden çıkarılmasının kesin biçimde yasaklanması ve özel mülkiyete ait arazilerde kazı yapılabilmesi için arazi sahibinin rızasının şart koşulması açıkça belirtilmiştir³⁰. Bu düzenlemeler, Osmanlı idaresinin arkeolojik faaliyeti teşvik etmekle birlikte, müze merkezli bir koruma ve paylaşım rejimi kurmaya çalıştığını göstermektedir. Benzer şartların Fransa ve İtalya konsoloslarına tanınan izinlerde de tekrar edilmesi, Osmanlı Devleti'nin arkeoloji alanında emsal uygulama ve devletlerarası denge ilkesini gözettiğini ortaya koymaktadır. 1869'da İtalya Konsolosu Mösyö Colucci'ye verilen iki yıllık kazı izni, yol, mezarlık ve kamusal alanların kazı dışında tutulması, yerel idarenin denetim yetkisinin korunması ve süre sınırlaması gibi hükümlerle çevrelenmiştir³¹.

Kıbrıs'taki arkeolojik faaliyetler yalnızca yabancı diplomatlar ile Babıâli arasında geçen bir süreç değil, aynı zamanda yerel arazi sahiplerinin ve taşra meclislerinin de dâhil olduğu bir mülkiyet mücadelesidir. Bunun en somut örneği, Baf kazasında yaşanan Seyfi Ahmed vakasında görölmektedir. İtalyan Konsolosu Riccardo Colucci³² tarafından kazı yürütölen bir sahada, Seyfi Ahmed isimli şahsın arazisinde Roma dönemine ait yirmi iki adet altın sikke bulunmuştur³³. Konsolos Colucci, bu eserlerin kendisine ait olduğunu iddia etse de yerel idare mekanizmaları devreye girmiş ve konsolosun kazı ruhsat süresinin dolmuş olduğu tespit edilmiştir. Baf Meclis-i İdaresi ve yerel yetkililer, ruhsat süresi dolduktan dört gün sonra bulunan bu eserler üzerinde ne konsolosun ne de arazi sahibi Seyfi Ahmed'in hakkı

---

29 Shaw 2004, 207-210.

30 BOA., HR.MKT., 516/19/1-2.

31 BOA., HR.MKT., 672/79/1-3.

32 Ayrıntılı bilgi için bkz. Confiengo 2025.

33 BOA., HR.MKT., 737/53/1.

olamayacağına, eserlerin “beytü’l-mâl”a ait olduğuna karar vererek altınlara el koymuştur³⁴. Bu vaka, Osmanlı taşra teşkilatının ve yerel unsurların, mülkiyet hakları söz konusu olduğunda yabancı bir konsolosun taleplerini hukuki gerekçelerle reddedebilecek bir refleks geliştirdiğini göstermektedir.

Osmanlı idaresi açısından asıl sorun, bu şartlı izin rejiminin fiilî uygulamada sürekli ihlal edilmesidir. Cesnola örneği, bu ihlallerin en sistematik ve problemlili biçimde yaşandığı vakayı temsil etmektedir. Cesnola’ya tanınan sınırlı kazı ve ihracat izinleri kısa sürede genişletilmiş; konsolosluk dokunulmazlığı gerekçe gösterilerek sandıkların gümrük muayenesine açılması engellenmiş ve ihraç edilen eserlerin cins ve miktarı dahi tespit edilemez hâle gelmiştir³⁵. Kıbrıs Mutasarrıfı tarafından merkeze gönderilen bir telgrafta, Amerikan Konsolosu Cesnola’nın elindeki eserleri gümrük denetimi olmaksızın yurt dışına çıkarmakta ısrar ettiği ve cuma gününe kadar kendisine izin verilmemesi hâlinde gemisinin bekleme zararı olarak Osmanlı idaresinden 200 lira tazminat talep etme tehdidinde bulunduğu aktarılmaktadır³⁶. Mutasarrıfın aktardığı bu kriz, Osmanlı merkezî idaresini yalnızca yasaklama veya izin iptali yoluna sevk etmemiş, aksine daha karmaşık bir müzakere sürecine zorlamıştır³⁷. Hariciye, Maarif ve Müze-i Hümayun arasında yürütülen yazışmalar, Cesnola’nın elinde bulunan eserlerin yarısının devlete teslim edilmedikçe ihracata izin verilmemesi yönünde ilkesel bir

34 BOA., HR.MKT., 737/53/3.

35 “Kıbrıs cezâresinde mukîm Amerika konsolosunun kable’l-memnû’iyye bulduğunu bi’l-iddi’â Amerika’ya nakl edeceğini beyân eylediği âsâr-ı ‘atıkanın nizâm-ı cedîd icâbınca hârice nakli memnû’ ve şu hale göre konsolos-ı mûmâ-ileyhin bu bâbdaki ısrâr ve iddi’âsı şâyân-ı kabûl olmadığı derkâr bulunmuş ise de sefâret tarafından zikr olunan âsâr-ı ‘atıkanın nakli ...” Bkz. BOA., HR.MKT., 765/50/13; 793/73/1.

36 BOA., HR.MKT., 765/50.

37 “Newyork müzesi nâmına âsâr-ı ‘atika aramak için İngiltere müzesi me’mûrlarından Ayasluğ ve Musul havâlisinde antika ihrâc idenlere verilen imtiyâzın Kıbrıs cezâresi Amerika konsolosuna dahi i’tâsı için cânib-i sefâretten vukû’bulan ifâde ve iltimâs üzerine keyfiyyet ma’ârif-i ‘umûmiyye nezâret-i celîlesiyle bi’l-muhâbere âsâr-ı ‘atika nizâmnâmesinin altıncı bendi hükmünce devlet nâmına âsâr-ı ‘atika taharrîsi için ruhsat verilmesi irâde-i seniyyeye menûl bulunduğundan Newyork müzesine ruhsat verilecek olduğu halde bir daha teceddüd ve tekerrürü câiz olmamak ve hafr edilecek mahaller arâzi-i memlûkeden ise sâhibini irzâ etmek ve bulunacak antikanın nisfî devlet-i ‘aliyyeye ‘âid olmak ve ebniye ve ma’bed gibi âsâr zuhûrunda kal’ ve hedm olunmamak ve her ne bulunur ise nihâyet üç gün zarfında hükûmet-i mahallîyeye ihbâr edilmek ve hafr olunacak yerler hey’et-i sâbıkası üzere tesviye edilüb hafriyat-ı vâkı’a hükûmetin nezâret-i mütemâdiyesi tahtında bulunmak ve âsâr-ı ‘atika nizâmnâmesi ahkâmıyla usûl-ı müttehizeye tâbî’ olmak ve hîn-i hafriyâtda ma’den çıktığı takdirde bunun için edilen masârif cânib-i hükûmetden tesviye ve i’tâ ile mezkûr ma’den hükûmete terk edilmek ve icrâ olunacak hafriyâtda nizâmnâme-i mezkûr ahkâmının tamâmı icrâsına mahallî hükûmetce nezâret ve dikkat edilüb muhâlif-i hükm-i nizâm hal u hareket hiss olunduğu anda ‘amelîyyât ta’til edilmek ve şu şartlara tamâmıyla ri’âyet olunmak üzere ruhsat-ı matlûbânın i’tâsı tasvîb olunmuş ve şerâ’it-i mezkûre tamâmıyla kabûl ettirilmiş olduğundan Amerika müzesi nâmına konsolos-ı mûmâ-ileyhe âsâr-ı ‘atika taharrîsi için şerâ’it-i mezkûrenin derciyle emr-i ‘âli isdârı ve bu me’zûniyetin müddet-i târihi emr-i ‘âlden i’tibâren bir seneden ibâret bulunması hakkında irâde-i seniyye-i hazret-i mülûkâne istihsâli zımnında işbu varaka terkîm kılındı.” Bkz. BOA., İ.HR., 247/14672; İ.HR., 262/15725.

tutum benimsendiğini göstermektedir³⁸. Müze-i Hümayun Müdürü Edward Goold'un bu süreçte aktif rol alarak konsolosun taleplerini reddetmesi, Osmanlı müzeciliğinin pasif bir depolama kurumundan çıkıp denetleyici bir aktör hâline gelmeye başladığını göstermesi bakımından önemlidir³⁹. Buna karşılık, Amerika sefaretinin itiraz dili, arkeolojik faaliyetin giderek "harcanan masraf", "emeğin karşılığı" ve "emsal uygulama" argümanları üzerinden meşrulaştırıldığını ortaya koymaktadır. Cesnola'nın devlete teslim ettiğini ileri sürdüğü iki sandık eserin yükümlülüğü karşılayıp karşılamadığı konusundaki ihtilaf, Osmanlı idaresi ile yabancı konsolosluklar arasında nicelik, mülkiyet ve hak kavramlarının farklı biçimde yorumlandığını göstermektedir⁴⁰.

Osmanlı belgeleri, denetim krizinin yalnızca kazı ve ihraç aşamasında değil, nakliye ve teslim süreçlerinde de derinleştiğini ortaya koymaktadır. Kıbrıs'tan vali aracılığıyla Müze-i Hümayun'a gönderildiği belirtilen eserlerin İstanbul'a ulaşip ulaşmadığının dahi net biçimde tespit edilememesi, arkeolojik egemenliğin kayıt ve yazışmalara dayalı kırılğan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir⁴¹. Bu durum, "eserlerin yarısının devlete teslimi" ilkesinin sahada çok katmanlı bir bürokratik zincire takıldığını ortaya koymaktadır. Merkezi idare, bu tablo karşısında arkeolojik faaliyeti artık münferit vakalar üzerinden değil, ada genelini kapsayan yapısal bir sorun olarak değerlendirmeye başlamıştır. Kıbrıs'ta yabancılar eliyle yürütülen çok sayıdaki kazının ve Avrupa'ya yönelen sürekli eser akışının, bağlayıcı ve uygulanabilir bir "düstürü'l-amel" eksikliğinden kaynaklandığı açıkça ifade edilmiştir⁴².

Merkezi idarenin konuya ilişkin farkındalığı, özellikle Hariciye Nezâreti üzerinden yürütülen yazışmalarda açık biçimde izlenebilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin İstanbul'daki temsilciliği tarafından 22 Nisan 1871 tarihinde Osmanlı makamlarına gönderilen diplomatik mektup, Kıbrıs'ta Cesnola tarafından yürütülen kazılara ilişkin resmî baskı girişimlerinden birini teşkil etmektedir. Söz konusu belgede, Cesnola'nın kazılar sonucu elde ettiği eski eserlerin "kişisel mülk" olduğu iddiasıyla bunları serbestçe tasarruf edebilmesi talep edilmekte, Osmanlı Devleti'nden bu yönde açık bir izin istenmektedir⁴³. Bu yazışma, arkeolojik faaliyetlerin doğrudan diplomatik bir mesele hâline geldiğini ve mülkiyet tartışmasının hukuki olduğu kadar siyasî bir zeminde yürütüldüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı Devleti'nin tepkisi yalnızca diplomatik yazışmalarla sınırlı kalmamış; Müze-i Hümayun ve Maârif-i Umûmiye Nezâreti aracılığıyla Avrupa basını da yakından takip edilmiştir. The Times ve Leipzig gazetelerinde Cesnola'nın Kıbrıs'taki arkeolojik kazılarına ve kazılar sonucunda elde edilen eserlerin Londra'daki müzayedelerde satışına ilişkin yayımlanan

38 BOA., HR.MKT., 717/22/1-2; 727/83/1.

39 BOA., A.MKT.NZD., 223/73; A.MKT.MHM., 534/13; Y.PRK.AZJ., 78/26.

40 BOA., HR.MKT., 727/83/1.

41 BOA., HR.MKT., 730/27/1.

42 BOA., DH.MKT., 2525/59/1.

43 BOA., HR.İD., 1444/27/1.

haberlerin tercümeleri, İstanbul'a gönderilerek dosyalanmıştır⁴⁴. 9 Ocak 1871 tarihinde, Londra'daki Sotheby & Co. firmasının geniş salonlarında, Cesnola tarafından Kıbrıs'taki kazılarda gün ışığına çıkarılan Fenike ve Eski Yunan eserleri ile sikkelerden oluşan oldukça zengin bir koleksiyonun açık artırma ile satışı gerçekleştirilmiştir. Koleksiyon, MÖ 5. yüzyıla kadar uzanan Eski Yunan çömlekleri, antik Fenike cam işleri ve bronzlar ile diademler, kolyeler, bilezikler, kemerler ve yüzükler gibi çok sayıda altın kişisel takıdan oluşmaktaydı. Cesnola, iki yıl süren kazıları boyunca birkaç bin mezarda çalışma yapmış ve satıştan önce elde ettiği bazı değerli parçaları British Museum'a sunmuştur. The Times'da yer alan habere göre bu satışın toplam tutarı 8.600 İngiliz Sterlini'ne ulaşmıştır⁴⁵. Leipzig Gazetesi'nde yayımlanan haberde ise Cesnola'nın Afrodite kültü açısından önemli merkezlerden biri olan Golgos'ta geniş bir tapınak kompleksi ortaya çıkardığı, çok sayıda heykel ve heykelcik bulunduğu ve bu eserlerin Asur, Mısır ve Yunan üsluplarının birleştiği kompozit bir karakter taşıdığı belirtilmektedir. Cesnola'nın bu koleksiyonu St. Petersburg'daki Hermitage Müzesi'ne teklif ettiği, ancak fiyat konusunda uzlaşma sağlanamadığı için satışın gerçekleşmediği ifade edilmektedir⁴⁶. Ancak Cesnola 1 Nisan 1871'de Larnaka'dan Amerika Birleşik Devletleri İstanbul Büyükelçiliğine yazdığı telgrafta bu haberlerin gerçeğe aykırı, kötü niyetli ve bilgisizce yapılmış kötü bir tercümeden ibaret olduğunu vurgulamıştır. Cesnola eserlerden para kazandığını ve hatta Londra'da sattığı eserlerde toplamda yaklaşık 16.000 sterlin gelir sağladığını da açıkça itiraf

44 BOA, HR.İD., 1444/27/2.

45 The Times (Londra) – 9 Ocak 1871

9 Ocak günü, Londra'daki Messrs. Sotheby & Co.'nun geniş salonlarında, eski eserler, sanat objeleri ve nümismatik eserler konusunda uzman komiserlerin huzurunda, Kıbrıs Adası'nda Amerika Birleşik Devletleri Konsolosu Mösyö Cesnola tarafından toplanmış olan son derece güzel bir Fenike ve Yunan antikaları koleksiyonunun açık artırma yoluyla satışı gerçekleştirilmiştir. Bu ilgi çekici koleksiyon esas itibarıyla, Hristiyanlık öncesi döneme tarihlenen eski Yunan eserleri, antik cam eşyalar (Fenike), bronz eserler ve diademler, kolyeler, bilezikler, kemerler, yüzükler vb. gibi çok sayıda altın kişisel süs eşyasından oluşmaktaydı. İki yıl süren bu araştırmalar sırasında Mösyö Cesnola, binlerce mezarı kazmış ve satıştan önce, kazılarından elde edilen çok sayıda yüksek değerde eseri British Museum'a sunma imkânı da bulmuştur. Altın eserler ve heykeller, ilk grup için Fenike kenti Idalion'dan, son grup için ise Golgoi kentinden gelmektedir.

Bu satışın toplam bedeli 8.600 İngiliz sterline ulaşmıştır. BOA., HR.İD., 1444/27/2.

46 Leipzig Gazetesi – 7 Ocak 1871

Mösyö Cesnola, Kıbrıs'taki Amerikan Konsolosu, Golgoi'de gerçekleştirdiği kazılar sayesinde büyük ve görkemli bir tapınağın kalıntılarını gün yüzüne çıkarmış ve çok sayıda heykel ile zengin heykeltraşlık eserleri ortaya çıkarmıştır. Bu eserler, son derece yüksek arkeolojik değere sahip olup, Fenike, Mısır ve Yunan unsurlarının karışımından oluşan kompozit bir nitelik taşımakta ve bu özellikleri onlara olağanüstü bir değer kazandırmaktadır. Mösyö Cesnola, bu heykel koleksiyonunun Saint Petersburg'daki Hermitage Müzesi tarafından satın alınmasını önermiştir; ancak bu müzenin yöneticisi, Cesnola'nın talep ettiği fiyat üzerinde kendisiyle mutabakata varmamış ve dolayısıyla anlaşma sağlanamamıştır. Not: Golgos, Kıbrıs'ta yer alan ve yalnızca antik tarihe ait olan bir şehirdir. Uzun süre boyunca konumu bilinmemekteydi; ancak burası, Afrodite (Venüs) kültü açısından en meşhur yerlerden biri olarak kabul edilmektedir. BOA., HR.İD., 1444/27/2.

ederek bunun gerekçelerini de anlatmıştır. Tüm bu gelirin neredeyse tamamının kazılar için yaptığı masraflara gittiğini ve hala tüm masrafları karşılamaya yetmediğini de belirtmiştir.⁴⁷

Osmanlı idaresinin bu haberleri arşivlemesi, kaçırılan eserleri yalnızca “kayıp” olarak değerlendirmedeğini, aksine bu eserleri uluslararası dolaşım içinde sıkı bir şekilde takip ettiğini göstermektedir. Avrupa basınında yer alan haberlerin tercüme edilerek Maârif Nezâreti ve Müze-i Hümayun’a sunulması, devletin arkeolojik mirası yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, bilgi toplama ve izleme yoluyla da denetim altına almaya çalıştığını ortaya koymaktadır. Bu yapısal sorunun en açık biçimde görüldüğü belgelerden biri, Cesnola’nın 1 Nisan 1871 tarihli, Larnaka’dan kaleme aldığı uzun savunma mektubudur. Osmanlı Devleti ilk olarak 1869 yılında çıkardığı Âsâr-ı Atika Nizamnâmesi ile eski eserleri yasal koruma altına almış ve bu nizamnameyi 1874’te eksikliklerini gidererek yeniden yayımlamış olmasına rağmen⁴⁸ Cesnola bu metinde Âsâr-ı Atika Nizamnamesi’nden haberdar olmadığını, düzenlemenin geriye dönük uygulanamayacağını ve kazı ile ihracat için iki ayrı izne sahip olduğunu ileri sürmektedir⁴⁹. Ancak bu savunma, Kıbrıs’tan çıkarılan eserlerin Beyrut’taki Amerikan Koleji’nden Torino Bilimler Akademisi’ne, Smithsonian Enstitüsü’nden Atina Arkeoloji Cemiyeti’ne kadar uzanan geniş bir uluslararası dolaşım ağına dâhil edildiğini de açık biçimde göstermektedir⁵⁰. Cesnola vakası, bireysel bir suistimal örneği olmanın ötesinde,

47 “Londra’da satmış olduğum eski eserler toplamda yaklaşık on altı bin sterlin gelir sağlamıştır; ancak bu meblağın neredeyse tamamı, kazılar için yaptığım masraflara gitmiş olup, henüz harcamalarımın yarısını dahi karşılamamaktadır. Yalnızca Avrupa’daki bilimsel akademiler, Avrupa bilimine sunduğum katkılar sebebiyle beni fahri üye olarak kabul etmişlerdir; bu da kazılarımın bilime sağladığı katkının bir göstergesidir. Buna rağmen, İstanbul’daki Hariciye Nazırı, beni yalnızca sıradan bir eski eser tüccarı olarak değerlendirmekte ve faaliyetlerimi bu şekilde nitelendirmektedir.” BOA., HR.İD., 1444/27/3.

48 Kanunî düzenlemelerden önce eski eserler, hukukî olarak fıkıh esaslarına bağlıydı. Buna göre eski eserler, “malik ve sahibi belli olmayan taşınabilir eşyalar” olarak tanımlanırken; taşınamaz eski eserler hakkında ise Arazi Kanunnâmesi’nde henüz bir hükmün olmaması da bu alandaki önemli bir eksikliğin habercisidir. Mumcu 1969, 66; Pasinli 1992, 148. Yeniden gözden geçirilen Nizamnâme ile 1874’ten itibaren yapılacak kazılarda gün ışığına çıkarılan eserlerin 1/3’ü kazıyı yapana, 1/3’ü kazının yapıldığı arazi sahibine ve 1/3’ü de devlete kalacak şekilde düzenlenmiştir. Düstur, 1289, 25. Nizamnâmenin 10. maddesinde kazı ruhsatnameleri ve harçlarla ilgili düzenlemeler ise 1880’de yapılmıştır. BOA., İ.MMS., 68/3189. Kazı çalışmalarında gün yüzüne çıkarılan eserlerin bütünü ile ülkede ve devlet himayesinde kalması ise 1884 Nizamnâmesi ile uygulamaya geçirilmiştir. Düstur, Zeyl 4, 89-95; Akurgal 1992, 31. 1904 ve 1906 düzenlemeleri ile Cumhuriyet Dönemi’ne kadar ulaşır. 1906 tarihli Nizamnâme ile eski eser niteliği taşıyan her türlü buluntunun, bulunduğu yerden bağımsız olarak devlete ait olduğunu hükme bağlamış ve kayıpların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ancak buradaki en büyük ve mühim eksiklik, yasal düzenlemelerin sadece yer altından çıkarılacak taşınır kültür varlıkları olarak nitelenen eserleri kapsıyor olması; yeryüzünde ayakta duran eski eser yapıların (heykel vb.) ise Nizamnâme çerçevesinde değerlendirilmemesidir. Düstur, cilt 8, 92, 506; Özkasım-Ögel 2005, 99; Shaw 2004, 168; Türkseven 2010, 77.

49 BOA., HR.İD., 1444/27/3.

50 “Bugün itibarıyla, eski eserlerimin büyük bir kısmını nasıl tasarruf ettiğimi ve Osmanlı Devleti tarafından tarafıma tanınmış olan cömert izin sayesinde bunları nasıl ihraç ettiğimi arz etmek isterim. Bu eserlerden; 9 sandık eski eser Beyrut’taki Amerikan Koleji’ne, 4 sandık Torino’daki

Osmanlı Devleti'nin batılıların arkeolojik eserleri toplama rekabeti karşısındaki yapısal sınırlarını temsil etmektedir. Merkezî idare, nizamnameler ve diplomatik yazışmalar yoluyla süreci denetlemeye çalışmış, Müze-i Hümayun aracılığıyla hem basını hem de müzayedeye piyasasını takip etmiştir. Ancak konsolosluk imtiyazları, uluslararası müze rekabeti ve büyük güçlerin diplomatik baskısı, bu denetimi büyük ölçüde işlevsiz hâle getirmiştir.

Osmanlı Devleti, 1870'li yıllara gelindiğinde Kıbrıs'ta yürütülen arkeolojik faaliyetleri bireysel konsolosluk girişimleri olmaktan çıkarak müze merkezli ve koşullu bir yapıya dönüştürme eğilimi göstermiştir. Maârif-i Umûmiyye Nezâreti ile Hariciye Nezâreti arasında yürütülen yazışmalar, konsoloslara genel ve sınırsız kazı izni verilmesinden bilinçli biçimde kaçınıldığını; buna karşılık yabancı müzeler adına talep edilen ruhsatların bizzat padişah iradesine bağlandığını ortaya koymaktadır. Bu süreçte Cesnola, bireysel bir koleksiyonerden ziyade Amerika'daki müze kurumları adına hareket eden yarı-resmî bir arkeolog olarak tanımlanmıştır⁵¹. Ancak 1870'lerin başında Cesnola'ya tanınan sınırlı ihracat izni, kısa sürede ciddi bir denetim krizine yol açmıştır. Osmanlı makamları, konsolosun önceki izinlere dayanarak eski eserleri yurt dışına çıkarmasına fiilen engel olunamadığını kabul etmek zorunda kalmış; aynı zamanda hangi eserlerin ihraç edildiği konusunda da net bilgiye sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Sadarete sunulan yazışmalar, Cesnola'nın sandıkları gümrükte açtırmaksızın "konsolosluk eşyası" olarak nitelendirdiği eserleri ülke dışına çıkardığını ve bu durumun diğer yabancı konsoloslar için de emsal teşkil etme tehlikesi doğurduğunu açıkça ortaya koymaktadır⁵².

Osmanlı arşiv belgeleri, Cesnola'nın 1874'te elinde bulunan ve Kıbrıs'tan yurt dışına çıkarılmak istenen eski eserlerin sandıklar içine konularak mühürlendiğini ve bu sandıkların muayenesine izin verilmediğini açıkça ortaya koymaktadır⁵³. Bu durum, ülke dışına çıkarılmak istenen eserlerin cins ve miktarının tespit edilmesini fiilen imkânsız hâle getirmiştir. Merkezî idareye gönderilen yazışmalarda, bu durumun Âsâr-ı Atika Nizamnamesi'ne aykırı olduğu vurgulanmakla birlikte, Amerika Sefareti tarafından daha önce gayri resmi biçimde verilen

---

Bilimler Akademisi'ne, 2 sandık Washington'daki Smithsonian Enstitüsü'ne, 2 sandık New York'taki Katolik Koleji'ne, 3 sandık Torino'daki Antropoloji Müzesi'ne, 2 sandık New York Müzesi'nden Bay Hitchcock'a, 2 sandık Vercelli Kraliyet Müzesi'ne, 1 sandık Atina Arkeoloji Cemiyeti'ne, 4 sandık Illinois'teki Ruthledge Koleji'ne hediye edilmiştir. Ayrıca, 2 sandık Münih Kraliyet Müzesi'ne, 2 sandık İstanbul'daki Osmanlı Müze-i Hümayûnuna teslim edilmiştir." BOA., HR.İD., 1444/27/3.

51 "Amerika müzehânesi nâmına âsâr-ı 'atika taharrî etmek için Kıbrıs cezîresinde mukîm konsoloslarına ruhsat i'tâsı cânib-i sefâretiden istid'â olunmuş ve bu makûle müsted'ıyyâtın kuyûd-ı lâzime ile is'âfı mesbûk bi'l-emsâl bulunmuş olduğundan melfûf varakada münderic şerâ'ite tevfikân bir sene müddetle mûmâ-ileyhe me'zûniyeti hâvî..." Bkz. BOA., İ.HR., 247/14672; İ.HR., 262/15725/2.

52 BOA., HR.MKT., 765/50/13; HR.MKT., 777/73/1-2; HR.MKT., 789/75/1, 3-4.

53 "Tuzla'da mukîm Amerika konsolos yedinde bulunub cezîreden hârice nakl olunmak istenilen âsâr-ı 'atikanın mûmâ-ileyh tarafından sandıklar derûnuna vaz'ile temhîr edilmiş ve mu'âyesine dahi rızâ gösterilmemiş olduğu cihetlerle bunların cins ve mikdârına dair bir gûna ma'lûmât alınamadığı ifâdesini..." Bkz. BOA., HR.MKT., 793/73/1; HR.MKT., 793/73/2.

taahhütler nedeniyle sandıkların muayenesiz geçirilmesine mecburen izin verildiği ifade edilmiştir⁵⁴. Böylece Osmanlı idaresi, kendi koyduğu nizamname hükümleri ile diplomatik taahhütler arasında sıkışmıştır. Belgelerde ayrıca Devlet-i Aliyye Müzesi için işçi istihdamı meselesinin henüz çözümlenmediği belirtilmekte; merkezî müzenin güçlendirilmesine yönelik iradenin uygulamada ertelendiği anlaşılmaktadır. Bu yazışmalar, Osmanlı Devleti'nin arkeolojik mirası korumaya yönelik girişimlerinin konsolosluk dokunulmazlığı ve gayri resmi diplomatik vaatler karşısında nasıl aşındığını göstermesi bakımından önemlidir⁵⁵.

Cesnola, kazı günlüklerinin eksikliği ve sistematik olmayan çalışma yöntemlerine dair bilim çevrelerinden gelen eleştirilere 1877 tarihli eserinin önsözünde bizzat yanıt verirken, Kıbrıs'ta "Türk hâkimiyeti" sırasında yaptığı arkeolojik çalışmalar hakkında yayın yapmamasının tamamen "tedbir amaçlı" olduğunu ve izlediği bu yoldan pişmanlık duymadığını belirtmiştir. Kazı alanlarını gelecek araştırmalar için uygun ve açık bir durumda bırakmamasının gerekçesi olarak, Osmanlı Hükümeti'nden aldığı fermanın, mülkiyetini satın almış olsa bile kazılan alanları bulundukları hâlde bırakmasını zorunlu kıldığını ileri sürmüştür. Ayrıca, bu kısıtlama olmasaydı dahi, yerel halkın taşları yapı malzemesi olarak kullanmak üzere söküp götüreceği endişesiyle alanları temizlemek için kaynak harcamaktan kaçındığını belirtmiştir. Cesnola, kazıları herhangi bir kamu fonu ya da organize bir asistan kadrosu olmaksızın tamamen kendi imkânlarıyla yürüttüğünü vurgulamış; yöntemlerindeki eksiklikleri ise mali kısıtlamalara ve sağlığını koruma zorunluluğuna bağlamıştır⁵⁶.

Osmanlı Devleti, Cesnola krizini yönetirken egemenlik hakları ile diplomatik zorunluluklar arasında bir ara formül üretmeye çalışmıştır. Amerika'nın baskıları sonucunda⁵⁷ Osmanlı makamları Cesnola'nın eserlerini ihraç etmesine izin vermek zorunda kalmışsa da söz konusu izni hukukî bir hak olarak değil, siyasi bir lütuf olarak çerçevelemiştir. 14 Ağustos 1882 tarihli Bakanlar Kurulu notasına atfı yapan arşiv kayıtlarında, ABD Sefareti'ne teslim edilen eserler için verilen iznin mevcut dava için tamamen istisnai bir nitelik taşıdığı ve emsal olarak ileri sürülemeyeceği hususu özellikle vurgulanmıştır⁵⁸. Bu emsal teşkil etmeme şerhi, Osmanlı Devleti'nin fiilen engelleyemediği eser ihracını, hukuken istisna alanına hapsederek genel nizamname rejimini koruma çabasının diplomatik bir yansımasıdır.

Bu bağlamda Kıbrıs özelinde arkeoloji meselesi, Osmanlı Devleti nezdinde yalnızca kültürel bir konu olmaktan çıkmış; idarî ve diplomatik bir mesele hâline gelmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, arkeolojik faaliyetleri tamamen yasaklama yoluna da gidememiştir. Yabancı müzeler adına yürütölen taharri faaliyetlerinin süresi dolmasına rağmen fiilen durdurulmaması, izinlerin yıl bazında temdit edilmesi ve diplomatik vaatlerin nizamname hükümleriyle çatışması, Osmanlı idaresinin pragmatik bir denge siyaseti izlediğini

54 BOA., HR.MKT., 854/41.

55 BOA., HR.MKT., 854/41/1-2.

56 Cesnola 1877, vii-viii.

57 BOA., HR.İD., 1444/29/1.

58 BOA., HR.İD., 1444/27/6.

göstermektedir⁵⁹. Bu denge siyaseti, egemenlik iddiasının korunması ile uluslararası ilişkilerin idaresi arasında giderek daha kırılgan bir hâl almıştır.

Sonuç

19. yüzyılın ikinci yarısında Kıbrıs'ta yürütülen arkeolojik faaliyetler, Osmanlı Devleti açısından yalnızca eski eserlerin korunmasına ilişkin bir kültür politikası meselesi değil, egemenlik, diplomasi ve hukuk alanlarının kesiştiği çok katmanlı bir mücadele sahası niteliği taşımaktadır. Bu çalışma, Luigi Palma di Cesnola örneğini merkeze alarak, arkeolojinin Osmanlı coğrafyasında nasıl bir güç ilişkileri alanına dönüştüğünü ve devletin bu alandaki müdahale kapasitesinin hangi yapısal sınırlar içinde şekillendiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Osmanlı arşiv belgeleri, devletin Kıbrıs'taki arkeolojik faaliyetleri yakından izlediğini, belgelediğini ve bu faaliyetleri hukukî bir çerçeveye bağlamaya çalıştığını açık biçimde göstermektedir. Hariciye Nezâreti'nin yazışmaları, Washington Sefareti raporları ve Müze-i Hümayun evrakı, Cesnola vakasının Osmanlı bürokrasisi tarafından münferit bir konsolosluk suiistimali olarak değil, imparatorluğun kültürel mülkiyetine yönelik sistematik bir ihlal olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin arkeolojiyi erken bir dönemde egemenlik alanının bir parçası olarak kavramsallaştırdığını göstermesi bakımından önemlidir.

Bununla birlikte çalışma, Osmanlı Devleti'nin bu farkındalığının sahadaki fiilî güç dengeleri karşısında çoğu zaman sınırlı kaldığını da vurgulamaktadır. Konsolosluk dokunulmazlığı, kapitülasyon rejimi ve büyük güçlerin diplomatik baskısı, nizamnamelerle kurulan hukukî çerçevenin uygulanabilirliğini zayıflatmış; devlet, engelleyemediği eser ihracını "istisnai" ve "emsal teşkil etmeyen" kararlarla hukuk alanının dışına iterek yönetmeye çalışmıştır. Bu durum, Osmanlı egemenliğinin mutlak değil, müzakereye açık ve bağlama göre esneyen bir nitelik taşıdığını ortaya koyar. Bununla beraber çalışma, Osmanlı Devleti'nin eser ihracını fiilen durduramadığı kriz anlarında dahi, bu durumu hukukî olarak tanımayıp 'istisna' ve 'emsal teşkil etmeme' yaklaşımları üzerinden egemenliğini diplomatik alanda savunma şekli ilk kez sistematik bir biçimde tanımlamaktadır. Yine literatürde genellikle merkezi bürokrasiye odaklanılan anlatının aksine, Baf vakası ve Seyfi Ahmed örneği üzerinden yerel meclislerin ve halkın yabancı imtiyazlarına karşı sergilediği hukukî direnç ve mülkiyet bilinci bu metinle ilk kez bu ölçekte gün yüzüne çıkarılmaktadır. Nitekim İtalyan Konsolos Colucci'nin ruhsat ihlali karşısında yaşanan Baf vakası, Osmanlı taşra idaresinin ve yerel unsurların da kültürel mülkiyet haklarını koruma yönünde aktif bir refleks geliştirebildiğini kanıtlamaktadır. Kıbrıs, bu bağlamda, arkeolojinin Osmanlı egemenliği altında sınılandığı ve egemenliğin sınırlarının en açık biçimde görünür hâle geldiği mekânlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Kıbrıs örneği, arkeolojinin Osmanlı coğrafyasında yalnızca bilimsel bir uğraş değil, kültürel mülkiyet, diplomatik ayrıcalıklar ve egemenlik müzakereleri üzerinden şekillenen bir güç alanı olduğunu da açık biçimde gösterir.

59 BOA., HR.MKT., 693/27/1; 873/86/1; 888/51/1.

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'taki arkeolojik faaliyetlere yaklaşımı, pasif bir kayıtsızlıktan ziyade, şartlı izinler, müze payı, süre sınırlaması ve diplomatik müzakere araçlarıyla yürütölen bir denetim stratejisine dayanmaktadır. Ancak konsolosluk dokunulmazlığı, büyük müzelerin talepleri ve uluslararası rekabet ortamı, bu stratejinin sahadaki etkisini büyük ölçüde sınırlamıştır. Kıbrıs örneği, geç Osmanlı döneminde arkeolojinin bilimsel bir uğraş olmanın ötesine geçerek, hukuk, diplomasi ve egemenlik tartışmalarının merkezinde yer alan bir mücadele alanına dönüştüğünü açık biçimde ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin arkeolojiye yaklaşımını pasiflik söylemi üzerinden değil, hukukî düzenlemeler, diplomatik müzakereler ve belge üretimi yoluyla işleyen bir egemenlik pratiği olarak ele almakta; Kıbrıs özelinde, arkeolojinin 19. yüzyılda emperyal rekabetin ve kültürel hâkimiyet arayışlarının etkin bir aracı hâline geldiğini göstermektedir. Ayrıca Osmanlı bürokrasisinin The Times ve Leipzig gibi Avrupa basınıını yakından takip ederek uluslararası müze rekabetini ve satışları raporlaması, devletin bu küresel ağlardaki aktif rolünü kanıtlayarak mevcut literatüre önemli bir veri eklemektedir. Bundan sonraki tartışmalar için ise, Kıbrıs'ta görölen bu yerel mülkiyet refleksinin imparatorluğun Girit veya Efes gibi diğer yoğun kazı bölgelerindeki pratiklerle karşılaştırılması, 1884 Nizamnâmesi'ne giden süreçteki yerel dinamikleri anlamak adına verimli bir araştırma sahası vaat etmektedir. Bu yönüyle makale, Osmanlı arkeoloji politikalarına ilişkin literatüre mekân merkezli, belge temelli ve kuramsal bir katkı sunmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM.): 534/13.

Sadaret Nezâret ve Devair Evrakı (A.MKT.NZD.): 223/73.

Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi (DH.MKT.): 2525/59/1.

Hariciye Nezâreti, İdare (HR.İD.): 1444/27/1, 1444/27/2, 1444/27/3, 1444/27/6, 1444/29/1, 1444/35/1.

Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemi (HR. MKT.): BOA., HR.MKT., 516/19/1-2, 601/29/2 672/79/1-3, 693/27/1, 717/22/1-2, 727/83/1, 730/27/1, 734/42/2, 737/53/1, 737/53/3, 765/50, 765/50/9, 765/50/13, 777/73/1-2, 789/75/1, 3-4, 793/73/1, 793/73/2, 807/87, 854/41, 854/41/1-2, 873/86/1, 888/51/1.

İrâde-i Hâriciye (İ.HR): 247/14672, 262/15725, 262/15725/2.

İrâde-i Meclis-i Mahsûs (İ.MMS.): 68/3189.

Yıldız Tasnifi Perâkende Evrakı Arzuhâl Jurnal (Y.PRK.AZJ.): 78/26.

Resmî Yayınlar

Düstûr, Tertib-i Evvel, Matbaa-yı Amire, 1289.

Düstûr, Tertib-i Evvel, Cilt 8, Matbaa-yı Amire, 1289.

Düstûr, Tertib-i Evvel, Zeyl 4, Matbaa-yı Amire, 1289.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akurgal 1992

Akurgal, E., “Osman Hamdi’den Günümüze Değın Eski Eserler Sorunumuz”, Osman Hamdi Bey Kongresi Bildiriler, 29–36, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Bahrani-Çelik-Eldem 2011

Bahrani, Z., Çelik, Z. ve Eldem, E., Geçmişe Hücum: Osmanlı İmparatorluğu’nda Arkeolojinin Öyküsü 1753–1914, Salt Yayınları, İstanbul.

Cesnola 1877

Cesnola, L. P. di, Cyprus: Its Ancient Cities, Tombs, and Temples, John Murray, London.

Confiengo 2025

Gautier di Confiengo, E., The Consul Riccardo Colucci: Biography and Career of a Diplomat of the Kingdom of Italy.

Çelik 2016

Çelik, Z., Asâr-ı Atika: Osmanlı İmparatorluğu’nda Arkeoloji Siyaseti, (Çev. A. Gür), Küy Yayınları, İstanbul.

Çelik 2021

Çelik, C., “The American Consul Cesnola Brothers and the Fate of Antiquities in Ottoman Cyprus”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11/22, 283–295.

Di Paolo 2012

Di Paolo, S., "From Italy to Cyprus and Back Again: Completed Research and Ongoing Projects", *Cahiers du Centre d'Études Chypriotes*, 42, 377–398.

Doğançay 2022

Doğançay, S., "Amerika Konsolosu Cesnola'nın Kıbrıs'taki Arkeolojik Çalışmaları", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21/3, 1680–1698.

Ebcinoğlu 1983

Ebcinoğlu, İ., "Türkiye'den Batı Ülkelerine Götüürülen Arkeolojik Eserler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 1, 76–80, İletişim Yayınları, İstanbul.

Eldem 2013

Eldem, E., "Türkiye'de Arkeoloji ve Siyaset", *Toplumsal Tarih*, 232, 68–71.

Ersay Yüksel 2017

Ersay Yüksel, A., "Sultan II. Abdülhâmid'in Sanat Hâmiliği", *Sanat Tarihi Dergisi*, 26/2, 261–293.

Georgeon 2006

Georgeon, F., Sultan Abdülhamid, (Çev. A. Berktaş), İletişim Yayınları, İstanbul.

Karaduman 2004

Karaduman, H., Belgelerle İlk Türk Asâr-ı Atika Nizamnamesi, TTK Yayınları, Ankara.

Karageorghis 2000

Karageorghis, V., *Ancient Art from Cyprus: The Cesnola Collection in the Metropolitan Museum of Art*, The Metropolitan Museum of Art, New York.

Kundakçı 2002

Kundakçı, G., "19. Yüzyılda Anadolu Arkeolojisine ve Eskiçağ Tarihine Genel Yaklaşım", XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, C. III/II, 1083–1094, TTK Yayınları, Ankara.

Marangou 2000

Marangou, A. G., *The Consul Luigi Palma di Cesnola (1832–1904): Life and Deeds*, Cultural Centre Popular Bank Group, Nicosia.

Masson 1990a

Masson, O., "Correspondances Chypriotes: Lettres des Frères Colonna-Ceccaldi et de L. Palma di Cesnola à W. Froehner", *Cahiers du Centre d'Études Chypriotes*, 14, 29–44.

Masson 1990b

Masson, O., *Les Inscriptions Chypriotes et la Formation des Collections Européennes*, Paris.

Mumcu 1969

Mumcu, A., "Eski Eser Hukuku ve Türkiye", *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26/3–4, Ankara.

Özkasım-Ögel 2005

Özkasım, H. ve Ögel, S., "Türkiye'de Müzeciliğin Gelişimi", *İTÜ Dergisi/b Sosyal Bilimler*, 2/1.

Pasinli 1990

Pasinli, A., “Osman Hamdi Bey’in Müzecilik Yönü ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri”, Osman Hamdi Bey Kongresi Bildiriler, 147–152, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Pasinli 1992

Pasinli, A., İstanbul Arkeoloji Müzesi, A Turizm Yayınları, İstanbul.

Shaw 2004

Shaw, W. M. K., Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi, (Çev. E. Soğancılar), İletişim Yayınları, İstanbul.

Sönmez 2012

Sönmez, A., “Truva Hazinelelerinin Peşinde Bir Hukuk Mücadelesi: Osmanlı Devleti ve Shliemann Davası”, OTAM, 29, 215–228.

Sönmez 2020

Sönmez, A., “Anadolu’dan Kaçırılan Miras: Troya Hazineleleri”, Avrasya Uluslar arası Araştırmalar Dergisi, 8/21, 12–40.

Şahin 2022

Şahin, G., “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kıbrıs’ta Diplomat Arkeologların Eski Eser Araştırmaları”, Tarih Dergisi, 77, 259–295.

Şimşek-Dinç 2009

Şimşek, F. ve Dinç, G., “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Eski Eser Anlayışının Doğuşu ve Bu Alanda Uygulanan Politikalar”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10/16, 101–127.

Trigger 1984

Trigger, B. G., “Alternative Archaeologies: Nationalist, Colonialist, Imperialist”, Man (New Series), 19/2, 355–370.

Trigger 2006

Trigger, B. G., A History of Archaeological Thought, 2. Baskı, Cambridge University Press, Cambridge.

Türkseven 2010

Türkseven, H., Osmanlı Devleti’nde Eski Eser Politikası ve Müze-i Hümayun’un Kuruluşu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Yıldız 2025

Yıldız, R., “Kıbrıs Adası’ndaki Antik Şehirlerde İngilizlerin XIX. Yüzyılda Gerçekleştirdiği Arkeolojik Faaliyetler”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 14/40, 49–69.

Seleucia | Sayı XVI | Mayıs 2026

Olba Su Kemerı Yazıtı ve Kilikia Valisi Antonius Balbus
The Inscription of the Olba Aqueduct and the Cilician Governor Antonius Balbus
Mustafa H. Sayar

9

Olba Su Kemerı Kilisesi Kazılarında Bir Cam Sikke
Ağırlığı
A Glass Coin Weight from the Excavations of Olba Aqueduct Church
Emel Erten

17

Bizans Döneminde Pamphylia ve Lykia Bölgelerinde
Etkileşim: Antalya Müzesi'nde Bir Grup Levha
Interaction in the Pamphylia and Lycia Regions During the Byzantine Period: A Group of Panels at the Antalya Museum
Sema Doğan

37

Sardis Artemis Tapınağı'nın Tasarım Özellikleri ve
Anadolu-İtalya Mimari İlişkileri
Unusual Design Features of the Temple of Artemis at Sardis and Architectural Relations Between Anatolia and Italy
Fikret Yegül

57

Olba'da Yeni Bir Keşif: Su Kemerı Kilisesi ve İlk Sonuçlar
A New Discovery at Olba: The Aqueduct Church and Initial Findings
Yavuz Yeğin

75

Rhodian Amphora Stamps from Yenice Höyük
Yenice Höyük'ten Rhodos Amphora Mühürleri
Büşra Kavak Özdemir – Muzaffer Yılmaz

93

Roman Coins from the Hadrianopolis Excavations
(2007–2008)
Hadrianopolis Kazılarında Roma Sikkeleri (2007–2008)
Fatma Kızılyalçın Oyarçın

105

Evaluation of the Tomb Monument with Hyposorion at
Letoon in Light of New Excavations
Letoon'daki Hyposorionlu Mezar Anıtının Yeni Kazılar Işığında Değerlendirilmesi
L. Ufuk Erdoğan – Yusuf Kılıç

119

Diyarbakır Yapılarındaki Çinilerin Malzeme ve Teknik
Özellikleri Hakkında Bir Değerlendirme
An Assessment about the Material and Technical Characteristics of Tiles in Diyarbakır Buildings
Savaş Yıldırım

137

Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı ve Eski Ahlat Şehri
Kazısı 2025 Yılı Sikke Buluntuları
Ahlat Seljuk Square Cemetery and Old Ahlat City Excavation 2025 Coin Finds
Mehmet Kulaz - Emre Günay - Yalçın Karaca

157

Kudüs'te Yeni Bir Dönemin Başlangıcı: Titus'un
Askerleri Tapınak Tepesi'ni İşgal Ediyor
A New Era Begins in al-Quds: Titus's Soldiers Occupy the Temple Mount
Burak Erdem – Muzaffer Yılmaz – Murat Özyıldırım

173

Magarsus Tiyatrosu: Yeni Arkeolojik Araştırmalar
Işığında Bir Değerlendirme
The Theatre of Magarsus: An Assessment in the Light of New Archaeological Research
Fatih Erhan- Musa Cem Fırat

197

Marble Eagle Statue from Yozgat Museum
Yozgat Müzesi'nden Mermer Kartal Heykeli
Savaş Altun

221

19. Yüzyılda Kıbrıs'ta Arkeoloji, Emperyal Rekabet ve
Osmanlı Diplomasisi: Luigi Palma di Cesnola Örneği
Archaeology, Imperial Rivalry, and Ottoman Diplomacy in Nineteenth-Century Cyprus: The Case of Luigi Palma di Cesnola
Songül Ulutaş

239

Metropolitan Museum'dan Bir Portre ve Genius
Augusti Tipolojisi
A Portrait from The Metropolitan Museum and Genius Augusti
Meral Çelik

257

Antik Çağ Yazılı Kaynaklarında Anemurium: Metinler
Işığında Bir Değerlendirme (MÖ 4. yüzyıl - MS 3. yüzyıl)
Anemurium in Ancient Written Sources: An Assessment in the Light of Texts (4th century BC - 3rd century AD)
Cihangir Aldemir – Mehmet Tekocak

275

Karia Bölgesi'nde Attik Geleniğin Geç Hellenistik
Yorumları: Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nden
Eirene Steli Örneği
Attic Tradition in Its Late Hellenistic Interpretations in Karia: The Case of the Eirene Stela from the Bodrum Museum of Underwater Archaeology
Fatma Aytekin

295

Olba'da Kemer Lentolu Kaya Mezarı Kompleksi
Rock-Cut Tomb Complex with Arcuated Lintel in Olba
Muzaffer Yılmaz

311

Calceus as a Tool of Propaganda: Footwear, Status, and
Ideology in Roman Society
Bir Propaganda Aracı Olarak Calceus: Roma'da Ayakkabı, Statü ve İdeoloji
Durmüş Ersun

327

Knidos'tan Bir Asklepios Heykeli
A Statue of Asclepius from Knidos
Meltem Çağlayan- İbrahim Karaoğlu

345

ISSN 2148-4124

ISBN 978-625-6925-83-0

9 786256 925830

